

บทที่ 1

บทนำ

With the fall of darkness the other half of the metropolitan *day* begins,
ending with the dawn, the first light of the new day.¹

โจอาคิม ชลอร์ (Joachim Schlör)

Nights in the Big City: Paris, Berlin, London, 1840-1930

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ ระหว่างปี พ.ศ. 2427-2488 ในสี่ประเด็นหลัก ประกอบด้วย มโนทัศน์เรื่องเวลา ภูมิทัศน์เมือง วิถีชีวิตของผู้คน และการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมในกรุงเทพฯ ในช่วงของการเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ภาวะสมัยใหม่ (modernity) ตั้งแต่ทศวรรษที่ 2420-2480 เพื่อแสดงให้เห็นวิถีชีวิตแบบสังคมเมืองสมัยใหม่ของคนกรุงเทพฯ และการกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนในทศวรรษที่ 2460

วิถีชีวิตยามค่ำคืนแบบสังคมเมืองสมัยใหม่ของคนกรุงเทพฯ เกิดขึ้นเนื่องจากการเข้ามาของ ภาวะสมัยใหม่ ภาวะสมัยใหม่ในที่นี้หมายถึงปรากฏการณ์ทางสังคมนับตั้งแต่การเปิดประเทศ ของสยามผ่านการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อปี พ.ศ. 2398 ส่งผลให้สยามมีความ เปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจการค้าเป็นระบบการค้าเสรีและชนชั้นนำสยามยอมรับความรู้และ วิทยาการจากโลกตะวันตก จนนำมาสู่การพัฒนาปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยในรัชกาลที่ 5 ภาวะ สมัยใหม่จึงผูกพันอยู่กับอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกในยุคอาณานิคมอันเป็นปัจจัยภายนอกที่ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในสังคมกรุงเทพฯ

ชนชั้นนำสยามเป็นคนกลุ่มแรกที่รับเอาภาวะสมัยใหม่เข้ามาปรับใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อ สร้างภาพลักษณ์ของความทันสมัยและความเป็นสมัยใหม่ในสายตาของชาวต่างประเทศและเพื่อ ความเหนือกว่าและแตกต่างจากชนชั้นอื่นๆ ในสังคม ไม่ว่าจะเป็นการบริโภควัตถุสิ่งของจากโลก ตะวันตก การสะสมงานศิลปะ การแต่งกาย การรับประทานอาหาร การพักผ่อนตากอากาศ การชม ภาพยนตร์ การสร้างพระราชวังตามแบบตะวันตก หรือการมีรสนิยมการใช้ชีวิตประจำวันแบบ ตะวันตก แม้ว่าการเสนอตัวตนที่ทันสมัยของชนชั้นนำสยามนี้ส่วนหนึ่งเป็นไปเพื่อการปกครองใน

¹ Joachim Schlör, *Nights in the Big City: Paris, Berlin, London 1840-1930*, Translated of: *Nachts in der großen Stadt: Paris, Berlin, London 1840-1930* by Pierre Gottfried Imhof and Dafydd Rees Roberts (London: Reaktion Books, 1998), p. 9.

ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ก็ตาม² แต่กระบวนการทำให้เป็นสมัยใหม่ของชนชั้นนำสยามก็ก่อให้เกิดการพัฒนาประเทศและการพัฒนาเมืองกรุงเทพฯ จนกรุงเทพฯ ได้กลายเป็นเมืองสมัยใหม่ ในขณะที่เดียวกันความเป็นสมัยใหม่ได้แพร่หลายลงมาสู่ชนชั้นอื่นๆ ของสังคมจนทำให้การใช้ชีวิตประจำวันและชีวิตยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ เริ่มมีวิถีชีวิตแบบสังคมเมืองสมัยใหม่ สำหรับชีวิตยามค่ำคืนแบบสังคมเมืองสมัยใหม่ได้เริ่มปรากฏอย่างชัดเจนในทศวรรษที่ 2460 เป็นต้นมา

อีกประเด็นหนึ่งที่น่าสนใจในการศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิตยามค่ำคืนในเมืองคือการพิจารณาการกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืน เมืองกลางคืนในที่นี้หมายถึงเมืองที่มีความเคลื่อนไหวของคนกลุ่มต่างๆ ในเมืองที่ออกมาทำกิจกรรมยามค่ำคืนนอกบ้านกันมากขึ้น เนื่องจากมีสิ่งอำนวยความสะดวกที่ทันสมัย อาทิ ไฟฟ้า ถนนหนทาง ขวดยานพาหนะ ตลอดจนมีร้านรวงที่เปิดให้บริการตลอดคืน และที่สำคัญคือมีสถานที่เที่ยวเตร่พักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืนที่ส่วนใหญ่เป็นสถานบันเทิงเรีงรมย์แบบสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากโลกตะวันตก

ดูเหมือนว่าสังคมไทยส่วนใหญ่รับรู้และเข้าใจว่ากรุงเทพฯ เริ่มกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนตั้งแต่ทศวรรษที่ 2500 เนื่องจากการพัฒนาประเทศในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และอิทธิพลจากวัฒนธรรมอเมริกันในยุคสงครามเย็นที่ส่งผ่านเข้ามาโดยทหารอเมริกันจีไอ (GI-Government Issue) ที่เข้ามาปฏิบัติหน้าที่ในสงครามเวียดนาม ประจักษ์พยานที่เด่นชัดที่สุดคือการเติบโตของธุรกิจสถานบันเทิงยามค่ำคืนในพื้นที่ต่างๆ ของกรุงเทพฯ นับตั้งแต่ย่านถนนราชดำเนินกลางมีภัตตาคารนวลศรี ในศัลลภ อาทิ โรฟิโน คิงส์ อเล็กซานดรา แอสตรา ชูชีวอง สีดา โลลิต้า และมูแลงรูจ³ ไล่มาจนถึงไทยเฮฟเว่น คาร์ลิ่ง แรฟโซติกคลับ โรงภาพยนตร์เพชรรามา อโศกโบว์ลิ่ง และสถานอาบอบนวดที่ถนนเพชรบุรีตัดใหม่⁴ และย่านราชประสงค์ที่ถือเป็นย่านผู้ดีเที่ยว ไม่มีวัยรุ่นและทหารอเมริกันจีไอ ไม่มีร้านขายข้าวต้มได้รุ่ง มีแต่โรงแรมที่หรูหราที่สุดภายในมีไนต์คลับ ห้องอาหาร และสะพานบาร์ที่ดีที่สุด และมีห้างสรรพสินค้าบันไดเลื่อนแห่งเดียวของกรุงเทพฯ ในขณะนั้น⁵ รวมถึงการเกิดขึ้นของย่านบันเทิงยามราตรีที่พัฒนพงษ์ในทศวรรษที่ 2510

² ดู Maurizio Peleggi, *Lords of Things: The Fashioning of the Siamese Monarchy's Modern Image* (Honolulu: University of Hawaii Press, 2002).

³ ปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ, “ราตรีวิไลที่...ราชดำเนินกลาง,” ใน *อนุสาร อ.ส.ท.* 10 (มกราคม 2513): 10-15 และ 67-72.

⁴ ปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ, “โสภาราตรีที่ถนนเพชรบุรีตัดใหม่ เบอร์เบิ้นสตรีทแห่งนิวยอร์กลิ้นส์,” ใน *อนุสาร อ.ส.ท.* 7 (มกราคม 2510): 8-15 และ 69-75.

⁵ ปราโมทย์ ทัศนาศูวรรณ, “โสภาราตรีที่ราชประสงค์,” ใน *อนุสาร อ.ส.ท.* 8 (มกราคม 2511): 10-15 และ 77-82.

การขยายตัวของสถานบันเทิงและพื้นที่บันเทิงยามค่ำคืนเหล่านี้จึงเป็นเครื่องยืนยันถึงความเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ ในทศวรรษที่ 2500

แม้ว่ายังไม่มิจานวิชาการที่ศึกษาการกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ แต่ก็มีนักวิชาการที่กล่าวถึงการเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ คือ นิธิ เอียวศรีวงศ์ นักวิชาการด้านประวัติศาสตร์ที่เห็นว่า กรุงเทพฯ เริ่มกลายเป็นเมืองกลางคืนในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ในทศวรรษที่ 2500 เช่นกัน นิธิ ให้เหตุผลว่า แม้ว่าก่อนหน้านั้นกรุงเทพฯ จะมีไฟฟ้าใช้แล้วก็ตาม แต่ก็ยังไม่อาจเรียกกรุงเทพฯ ว่าเป็นเมืองกลางคืนได้ กรุงเทพฯ ยังคงเป็นเพียงเมืองกลางวัน เพราะไฟฟ้าเป็นเพียงเครื่องมือ แต่ที่เมืองจะเปลี่ยนไปได้ต้องอาศัยวัฒนธรรม คือทำให้คนทั่วไปรู้สึกว่าการใช้ชีวิตกลางคืนนอกบ้านเป็นเรื่องปกติ และความเป็นปกติของชีวิตกลางคืนนอกบ้านนี้เป็นวัฒนธรรมใหม่ในสังคมไทยที่เรียกว่าวัฒนธรรมกลางคืนที่ก่อให้เกิดคนกลางคืนที่เป็นคนพันธุ์ใหม่ที่ไม่เคยมีในเมืองไทยมาก่อน มีทั้งหนุ่ม สาว ผู้ใหญ่ไปจนถึงเด็ก หลายวัย หลายอาชีพ นิธิ ยังตั้งข้อสังเกตต่อไปอีกว่า หนังสือพิมพ์เป็นสื่อกลางที่สำคัญที่สุดในการเผยแพร่วัฒนธรรมที่ขยับกลางคืนให้แพร่หลาย และคนกลุ่มแรกที่รับเอาวัฒนธรรมนี้ไปก็คือคนชั้นกลางซึ่งเป็นผู้รับสื่อประเภทนี้มากที่สุด⁶ จะเห็นได้ว่าสิ่งที่ นิธิ พยายามเน้นย้ำถึงความเป็นเมืองกลางคืนคือการมีวัฒนธรรมกลางคืนหรือวัฒนธรรมการใช้ชีวิตยามค่ำคืนนอกบ้าน

กระนั้นก็ตาม เมื่อพิจารณาตามพลวัตของประวัติศาสตร์การพัฒนาเมืองกรุงเทพฯ และวิถีชีวิตยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ แบบสังคมเมืองสมัยใหม่ภายใต้บริบทของสภาวะสมัยใหม่ในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 แล้วพบว่าคนกรุงเทพฯ มีวัฒนธรรมการใช้ชีวิตยามค่ำคืนนอกบ้านมาก่อนหน้านั้นแล้วและปรากฏอย่างเด่นชัดในทศวรรษที่ 2460 ดังนั้น การกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ น่าจะเกิดขึ้นมาก่อนทศวรรษที่ 2500 ด้วยเหตุปัจจัยหลายประการด้วยกัน หนึ่งในนั้นคือปัจจัยภายนอกจากอิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกในด้านต่างๆ ทั้งวัฒนธรรมยุโรปและอเมริกัน วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงเสนอว่ากรุงเทพฯ เริ่มกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนมาตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 แม้ว่าระดับหรือขนาดของความเป็นเมืองกลางคืนจะไม่ได้มีมากมายเทียบเท่าทศวรรษที่ 2500 ก็ตาม แต่ข้อเสนอนี้ก็ทำให้เห็นที่มาที่ไปอันเป็นรากฐานและพัฒนาการเริ่มแรกของกรุงเทพฯ ในฐานะเมืองกลางคืน

⁶ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “วัฒนธรรมกลางคืน,” ใน ความยุ่งของการอยู่ (กรุงเทพฯ: มติชน, 2548), หน้า 117-

1.2 “ชีวิตกลางคืน” กับ “ชีวิตยามค่ำคืน”: มุมมองและความหมาย

ในการศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ มีคำสองคำที่จำเป็นต้องอธิบายและทำความเข้าใจต่อมุมมองและความหมายที่ปรากฏในการรับรู้และสำนึกของผู้คนในสังคมเพื่อให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างกันคือ “ชีวิตกลางคืน” กับ “ชีวิตยามค่ำคืน”

เมื่อเอ่ยถึงชีวิตกลางคืน (nightlife) มโนภาพที่ปรากฏในเบื้องต้นของใครหลายคนคงเป็นภาพชีวิตที่ค่อนข้างไปในเชิงลบ โดยเฉพาะชีวิตของคนบางกลุ่มที่ถือว่าเป็นชายขอบของสังคม ไม่ว่าจะ เป็นกลุ่มนักท่องราตรี กลุ่มโสเภณีชายและหญิง กลุ่มอาชญากร ฯลฯ ในทำนองเดียวกันเมื่อนึกถึง พฤติกรรมและกิจกรรมที่ถูกกระทำในเวลากลางคืนก็มักถูกมองว่าเป็นกิจกรรมที่ค่อนข้างเสี่ยง ไม่ปลอดภัย ไม่ถูกกฎหมาย ไม่ชอบด้วยศีลธรรม และไม่ได้รับการยอมรับจากสังคมจึงต้องกระทำในเวลากลางคืนเพื่ออำพรางความผิดหรือความชั่วร้าย เช่น การเที่ยวกลางคืน การค้าประเวณี การปล้น ฯลฯ ขณะเดียวกันกลางคืนก็ยังเป็นช่วงเวลาแห่งการปลดปล่อยจากสภาวะของกิจกรรมต่างๆ ภายใต้กฎเกณฑ์ในระบบโครงสร้างของชีวิตประจำวันในเวลากลางวัน กลางคืนจึงเป็นสภาวะที่ไร้ระเบียบและรูปแบบ พฤติกรรมบางอย่างจึงถูกกระทำในเวลากลางคืนเป็นส่วนใหญ่ อาทิ การกินเหล้าจนเมามาในตอนค่ำ การเที่ยวและเดินร่ำตามไนต์คลับหรือผับบาร์อย่างสุดเหวี่ยง ฯลฯ พฤติกรรมที่พยายามปลดปล่อยตัวเองออกจากระเบียบโครงสร้างกิจกรรมในช่วงเวลากลางวันเช่นนี้ ก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้ชีวิตกลางคืนถูกตีตราไปในเชิงลบ มโนภาพเช่นนี้ทำให้ความคิดของคนในสังคมที่มีต่อชีวิตกลางคืนถูกจำกัดอยู่เพียงด้านเดียวโดยปราศจากมโนภาพอื่นๆ ว่ายังมีอีกหลายชีวิตที่ต้องเริ่มดำเนินชีวิตเมื่อแสงสุดท้ายของดวงอาทิตย์ลับขอบฟ้าไปโดยไม่จำเป็นต้องเป็นชีวิตและกิจกรรมในด้านลบเสมอไป ดังกรณีอาชีพบางประเภทที่ต้องเข้าทำงานกะกลางคืน⁷

ไม่เพียงแต่สำนึกของสังคมที่มีต่อภาพลักษณ์ชีวิตกลางคืนดังกล่าวเท่านั้น หากยังมีข้อสังเกตที่น่าสนใจในเชิงภาษาเกี่ยวกับความหมายและมุมมองต่อช่วงเวลากลางคืน กล่าวคือ หากใส่คำว่า “กลางคืน” ลงไปต่อท้ายคำบางคำ คำคำนั้นก็มักถูกมองและให้ความหมายไปในทางลบ เช่น คนกลางคืน ผู้หญิงกลางคืน หรือเที่ยวกลางคืน เป็นต้น⁸ ทักษะคติที่ซ่อนอยู่ในความหมายของ

⁷ ยกตัวอย่างเช่น อิมิโตะ ฌ เกียวโต (ลักษณะ ปันวิชัย) แสดงทัศนะเกี่ยวกับชีวิตกลางคืนและชีวิตกลางวันในเมืองไทยไว้ว่า “ชีวิตกลางคืนกับชีวิตกลางวันของเมืองไทยนั้นถูกแบ่งให้ขาดออกจากกัน ประหนึ่งกลางวันเป็นโลกของธรรมะ และกลางคืนเป็นโลกของโลภีและอธรรมทั้งปวง... ชีวิตกลางคืนในเมืองไทยเป็นเรื่องของการหาความบันเทิงล้วนๆ” ดู อิมิโตะ ฌ เกียวโต, “ชีวิตกลางคืน,” ใน ยูให้รำดำให้รัว (กรุงเทพฯ: แพรวสำนักพิมพ์, 2548), หน้า 141-145.

⁸ ลองทบทวนมุมมองต่อคำเหล่านี้ที่ปรากฏในวรรณกรรมและงานเขียนชนิดต่างๆ หรือบทเพลง เช่น เพลง “คนกลางคืน” ขับร้องโดย เสาวลักษณ์ ลีละบุตร (อัลบั้ม “Amp’s Tales เรื่องเล่า...เสาวลักษณ์” วางแผงเมื่อวันที่ 20 พฤศจิกายน พ.ศ. 2544) หรือเพลง “ผู้หญิงกลางคืน” ขับร้องโดย กฤติณ อินตะมนตรี (อัลบั้ม “กฤ-ติน” วางแผงเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม พ.ศ. 2548) และแม้กระทั่งในหลักธรรมทางศาสนาที่ “เที่ยวกลางคืน” ก็เป็นหนึ่งใน

ภาษาเช่นนี้คงยากจะแปรเปลี่ยนไปเช่นเดียวกับมโนภาพของสังคมที่มีต่อภาพลักษณ์ของชีวิตกลางคืน ดังนั้น เพื่อหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดความสับสนทางภาษากับมโนภาพของสังคม วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึงใช้คำว่า “ชีวิตยามค่ำคืน” แทนคำว่า “ชีวิตกลางคืน” เพื่อให้ความรู้สึกแสดงถึงภาพลักษณ์ที่เป็นกลางไม่โน้มเอียงไปเป็นชีวิตในด้านบวกหรือลบในทางใดทางหนึ่ง ไม่เพียงเท่านั้นคำว่า “ชีวิตยามค่ำคืน” ยังให้ความรู้สึกครอบคลุมถึงชีวิตในบ้านและชีวิตนอกบ้านมากกว่าคำว่า “ชีวิตกลางคืน” ที่ดูจะเอนเอียงไปว่าเป็นชีวิตและกิจกรรมภายนอกบ้านเท่านั้น

1.3 ชีวิตยามค่ำคืนในงานวรรณกรรม

จากการทบทวนวรรณกรรมสามารถแบ่งงานวิชาการที่ให้ข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ ได้เป็นห้ากลุ่ม ได้แก่ ชีวิตยามค่ำคืนในโลกตะวันตก ชีวิตยามค่ำคืนในโลกตะวันออก เวลากลางคืนในมุมมองมานุษยวิทยา ภูมิทัศน์เมืองกรุงเทพฯ ยามค่ำคืน และชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ กับการพักผ่อนหย่อนใจ

1.3.1 ชีวิตยามค่ำคืนในโลกตะวันตก

นักวิชาการในโลกตะวันตกสนใจศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิตยามค่ำคืนอยู่จำนวนมากไม่น้อยส่วนใหญ่ศึกษาชีวิตยามค่ำคืนในยุโรปในระยะเวลาเปลี่ยนผ่านจากยุโรปยุคกลางไปสู่ยุคใหม่ในหลากหลายแง่มุม เนื่องจากในระยะเวลาดังกล่าวได้เกิดการเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์ต่อช่วงเวลากลางคืน เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการปฏิวัติเทคโนโลยีสมัยใหม่อย่างไฟฟ้า

งานศึกษาของ เอ. โรเจอร์ เอเคิร์ค (A. Roger Ekirch) นักประวัติศาสตร์ยุโรปยุคกลางและคืนยุคใหม่เรื่อง *At Day's Close: A History of Nighttime*⁹ ได้ให้ภาพชีวิตยามค่ำคืนของคนยุโรปตะวันตกในยุคก่อนการปฏิวัติอุตสาหกรรมในสี่ส่วน ได้แก่ ส่วนแรก ภัยอันตรายในยามค่ำคืน ทั้งภัยอันตรายต่อร่างกายและจิตใจ เช่น ภูตผีปีศาจ การปล้น อาชญากรรม และเพลิงไหม้ ส่วนที่สอง อำนาจของศาสนจักรและรัฐที่มีบทบาทในการควบคุมกิจกรรมยามค่ำคืน นับตั้งแต่การประกาศห้ามประชาชนออกจากบ้านในเวลากลางคืน (curfew) จนถึงการใช้ยามตรวจตราพื้นที่ต่างๆ ส่วนที่สาม การใช้พื้นที่กลางคืน ไม่ว่าจะเป็นการทำงานหรือการหาความสำราญนอกบ้าน และการใช้พื้นที่กลางคืนเป็นพื้นที่เชื่อมความใกล้ชิดระหว่างครอบครัว เพื่อน คู่รัก และรวมถึงระหว่างชนชั้นสูงกับสามัญชน และส่วนที่สี่ กิจกรรมส่วนตัว ได้แก่ การนอน การสูบบุหรี่หรือผ่อนคลาย การ

อธิบายหรือหนทางแห่งความเสื่อม 6 ประการตามหลักพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย คึมน้ำเมา เที้ยวกลางคืน เที้ยวดูการละเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร และเกียจคร้านการงาน

⁹ A. Roger Ekirch, *At Day's Close: A History of Nighttime* (London: Phoenix, 2006).

ไปเยี่ยมเยียนเพื่อนบ้าน และการประกอบภารกิจ แม้ว่าการใช้ชีวิตยามค่ำคืนทั้งหมดนี้จะเกิดขึ้นในยุคก่อนสมัยใหม่ แต่ เอเคิร์ค ก็ได้วิเคราะห์การสูญสลายของมายาคติเกี่ยวกับความน่าหวาดกลัวของช่วงเวลากลางคืนภายใต้กระบวนการพัฒนาสู่การเป็นนครและเมืองขนาดใหญ่ในกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ซึ่งมีประโยชน์อย่างมากต่อการทำความเข้าใจและเป็นแนวทางในการศึกษาการกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนของกรุงเทพฯ เมื่อเข้าสู่สังคมเมืองสมัยใหม่

ลำดับต่อมาคืองานศึกษาของ แครก คอสโลฟสกี (Craig Koslofsky) นักประวัติศาสตร์ยุโรป ดันยุคใหม่เรื่อง *Evening's Empire: A History of the Night in Early Modern Europe*¹⁰ ศึกษาการเปลี่ยนแปลงชีวิตยามค่ำคืนในยุโรปในดันยุคใหม่ผ่านกระบวนการทำให้เป็นกลางคืน (Nocturnalization) ที่หมายถึงการขยายตัวอย่างต่อเนื่องของการเข้าไปใช้ช่วงเวลากลางคืนเพื่อประโยชน์ทางสังคมและในเชิงสัญลักษณ์ มีเหตุปัจจัยหลายประการด้วยกันที่ทำให้เกิดกระบวนการทำให้เป็นกลางคืน ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์เดิมที่มีต่อช่วงเวลากลางคืนตามความเชื่อของศาสนจักร การพัฒนาแสงสว่างในยามค่ำคืน การเปลี่ยนรูปแบบการนอน และการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมการใช้ชีวิตประจำวันและชีวิตยามค่ำคืน เป็นต้น งานศึกษาในลักษณะการเปลี่ยนผ่านจากกิจกรรมยามค่ำคืนในยุคเก่าไปสู่ยุคใหม่นี้คล้ายคลึงกับงานศึกษาเรื่อง *English Night-Life from Norman Curfew to Present Black-Out*¹¹ ของโทมัส เบิร์ค (Thomas Burke) นักเขียนชาวอังกฤษ ที่ศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของความบันเทิงยามค่ำคืนในอังกฤษจากหลักฐานต่างๆ ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 16 ในยุคสมัยของสมเด็จพระราชินีนาถเอลิซาเบธที่ 1 แห่งอังกฤษ (Elizabethan Era, ค.ศ. 1558-1603) เป็นต้นมาจนถึงต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 โทมัส เสนอว่าคนอังกฤษก่อนยุคสมัยใหม่รับรู้ว่าการกลางคืนเป็นเวลาของความชั่วร้ายอัปมงคล ประตูเมืองและบ้านเรือนจะถูกปิดอย่างรวดเร็วเมื่อเวลาพลบค่ำ ความบันเทิงในยามค่ำคืนจึงเป็นเรื่องเฉพาะบุคคลที่เกิดขึ้นภายในคฤหาสน์ของขุนนางและผู้มั่งคั่งเท่านั้น กิจกรรมส่วนใหญ่เป็นงานรื่นเริง เช่น การแสดงละครสวมหน้ากาก ฯลฯ จนถึงยุคสมัยใหม่จึงได้เกิดย่านกลางคืนอย่างโซโฮ (Soho) เวสต์เอนด์ (West End) และอีสต์เอนด์ (East End) และพื้นที่บันเทิงสาธารณะอื่นๆ อาทิ สวนสาธารณะ ร้านกาแฟ สโมสร ภัตตาคาร โรงละคร มิวสิคฮอลล์ โรงภาพยนตร์ ไนต์คลับ คาบaretคลับ และสนามกีฬา เป็นต้น จนทำให้ชนชั้นสูงและสามัญชนสามารถใช้ชีวิตยามค่ำคืนร่วมกันในพื้นที่บันเทิงสาธารณะเหล่านี้ได้

¹⁰ Craig Koslofsky, *Evening's Empire: A History of the Night in Early Modern Europe* (Cambridge: Cambridge University Press, 2011).

¹¹ Thomas Burke, *English Night-Life from Norman Curfew to Present Black-Out*. (London: B.T. Batsford, 1943).

นอกจากนี้ยังมีงานศึกษาอีกชิ้นหนึ่งที่ให้มุมมองต่อชีวิตยามค่ำคืนในยุโรปต่างออกไปคือ *Nights in the Big City: Paris, Berlin, London, 1840-1930*¹² ของ โจอาคิม ชลอร์ (Joachim Schlör) นักวิจัยชาวเยอรมัน ที่ศึกษาชีวิตยามค่ำคืนในมหานครเอกของโลกสามแห่งคือปารีส เบอร์ลิน และลอนดอนในช่วงเวลาของการเป็นเมืองกลางคืนในโลกสมัยใหม่ในสามประเด็นหลัก ได้แก่ ความปลอดภัย ศิลธรรม และข้อถกเถียงในการเข้าไปใช้พื้นที่กลางคืน ชลอร์ เสนอว่า ภาพลักษณ์ของเมืองกลางคืนและกิจกรรมความเคลื่อนไหวในยามค่ำคืนของผู้คนทั้งสามเมือง ในช่วงทศวรรษที่ศึกษานี้ถูกรัฐมองว่ากำลังจะกลายเป็นปัญหา อันดับแรกคือปัญหาด้านความปลอดภัย รัฐจึงจำเป็นต้องออกกฎระเบียบและมีองค์กรดูแลเรื่องความปลอดภัยในยามค่ำคืน แต่ในทางตรงกันข้ามพลเมืองกลับต้องการดำเนินชีวิตยามค่ำคืนอย่างเสรี จึงนำมาสู่ข้อถกเถียงระหว่างกัน และเมื่อมีกิจกรรมยามค่ำคืนเกิดขึ้นได้อย่างเสรี จึงทำให้มีปัญหาด้านศิลปกรรมเกิดขึ้นตามมา โดยเฉพาะเรื่องโสเภณี รวมถึงปัญหาของการเข้าไปใช้พื้นที่กลางคืนที่อยู่บนพื้นฐานของความไม่เท่าเทียมกันระหว่างคนรวยกับคนจน ผู้ชายกับผู้หญิง และคนต่างเมืองกับคนในเมืองเกิดขึ้น งานชิ้นนี้ได้ให้แง่มุมที่น่าสนใจคือสภาพปัญหาของเมืองกลางคืนอันเป็นปัจจัยหนึ่งของการพิจารณาการกลายสภาพเป็นเมืองกลางคืนในโลกสมัยใหม่

การเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ชีวิตยามค่ำคืนในโลกตะวันตกดังกล่าวมีคุณูปการต่อการวางเค้าโครงและกรอบความคิดของการศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ ในช่วงระยะเวลาเปลี่ยนผ่านเข้าสู่ภาวะสมัยใหม่ และสิ่งที่น่าสนใจอีกประการหนึ่งคือความหลากหลายของการใช้หลักฐานที่มีตั้งแต่เอกสารส่วนบุคคล อาทิ จดหมาย บันทึกรประจำวัน บันทึกรการเดินทาง บันทึกรความทรงจำ วรรณกรรมของชนชั้นสูงและชนชั้นล่าง สุภาษิต นิทาน บทเพลง หนังสือพิมพ์ นิตยสาร วารสาร เอกสารราชการ เช่น เอกสารของตำรวจ เอกสารทางการแพทย์ ฯลฯ และหนังสือต่างๆ

1.3.2 ชีวิตยามค่ำคืนในโลกตะวันออก

สำหรับชีวิตยามค่ำคืนในโลกตะวันออก พงงานศึกษาของ แอนดรูว์ เดวิด ฟิลด์ (Andrew David Field) นักวิชาการอิสระด้านประวัติศาสตร์จีนเรื่อง *Shanghai's Dancing World: Cabaret Culture and Urban Politics, 1919-1954*¹³ ศึกษาประวัติศาสตร์สังคมวัฒนธรรมของกำเนิดและความรุ่งเรืองของชีวิตยามค่ำคืนในเมืองเซี่ยงไฮ้ในทศวรรษที่ 1920-1930 และบริบททางสังคมการเมืองเมื่อพรรคคอมมิวนิสต์เข้ามาบริหารประเทศจนทำให้เกิดความตกต่ำของวัฒนธรรมชีวิต

¹² Schlör, Joachim, *Nights in the Big City: Paris, Berlin, London 1840-1930*.

¹³ Andrew David Field, *Shanghai's Dancing World: Cabaret Culture and Urban Politics, 1919-1954* (Hong Kong: Chinese University Press, 2010).

ขามคำคีนในทศวรรษที่ 1940-1950 โดยพิจารณาจากวัฒนธรรมคาบาเร่ต์และการเต้นรำอันเป็นอุตสาหกรรมความบันเทิงขามคำคีนที่เป็นที่นิยมในเซี่ยงไฮ้ในยุคทศวรรษที่ 1920 ซึ่งได้รับอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมการเต้นรำในยุคดนตรีแจ๊ส (The Jazz Age, 1920s) ของโลกตะวันตก เนื่องจากในช่วงเวลานั้นเซี่ยงไฮ้ตกเป็นเขตอิทธิพลต่างชาติ ความแพร่หลายของการเต้นรำทำให้โรงเต้นรำในเซี่ยงไฮ้เป็นพื้นที่แห่งความฝันของความเป็นเมืองสมัยใหม่ การพักผ่อนหย่อนใจและวัฒนธรรมการบริโภคแบบสังคมเมืองได้ขยายตัวไปในพื้นที่ต่างๆ ได้แก่ โรงเต้นรำ (Dance Hall) โรงแรม โรงภาพยนตร์ โรงละคร ห้างสรรพสินค้า คาเฟ่ ภัตตาคาร และสวนสนุก จนทำให้ชีวิตขามคำคีนในเซี่ยงไฮ้เฟื่องฟูขึ้นและได้แพร่หลายไปสู่เมืองอื่นๆ ในประเทศจีน ดังที่มีบทความในหนังสือพิมพ์เขียนถึงวัฒนธรรมการเต้นรำในประเทศจีนในขณะนั้นว่า

...ชาวเมืองจีนสมัยนี้กำลังเจริญรอยตามฝรั่งเต็มที่... คือโรงเต้นรำ รัฐบาลกรุงนานกิงได้บอกประเทศห้ามการเต้นรำแบบตะวันตกนั้น ชีวิตราตรีของกรุงปักกิ่ง ตาม โรงแรมอันมีสุราจำหน่ายและมีจำนวนทวีขึ้น ซ้ำ ฅ โรงแรมนั้นๆ ยังมีนางงามจีนคอยเป็นคู่จับเต้นรำบำเรอกับผู้มาอุดหนุนด้วย มีนักการเมืองมาเที่ยวเต้นรำด้วย ก่อนๆ มาปักเพ็งมีสโมสรราตรีอยู่สองแห่ง มีสาวๆ รัสเซียเป็นผู้เต้นรำกับผู้มาอุดหนุน... แต่เดี๋ยวนี้ราตรีสโมสรที่ตั้งขึ้นใหม่หลายสิบแห่งเป็นราตรีสโมสรจีนล้วน เจ้าของก็เป็นจีน เวทีเต้นรำก็มีแบบไกล่ไปทางจีนที่สุด ผู้จัดการก็ใช้คนที่เล่าเรียนมาจากเซี่ยงไฮ้...¹⁴

ความรู้เรื่องของวัฒนธรรมการเต้นรำในขามคำคีนในเซี่ยงไฮ้ได้แพร่หลายเข้ามาในกรุงเทพฯ ในทศวรรษเดียวกันผ่านคณะนักเต้นรำที่เข้ามาทำการแสดง จนมีส่วนทำให้ชีวิตขามคำคีนนอกบ้านของคนกรุงเทพฯ เปลี่ยนแปลงไปสู่ชีวิตแบบสังคมสมัยใหม่ งานศึกษาชิ้นนี้จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของการศึกษาชีวิตขามคำคีนในสังคมสมัยใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตก และน่าสนใจว่างานศึกษาชิ้นนี้มีความคล้ายคลึงกับงานศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิตขามคำคีนในโลกตะวันตกที่ใช้หนังสือพิมพ์เป็นข้อมูลหลักบวกกับบันทึกความทรงจำของคนร่วมสมัย

¹⁴ “ปีศาจการเต้นรำกำลังสิงสู่อยู่ประเทศจีน,” ไทยเกษมรวมข่าว (วันอาทิตย์ที่ 2 พฤศจิกายน พ.ศ. 2473): 11.

1.3.3 เวลากลางคืนในมุมมองมานุษยวิทยา

บทความของ พิเชษฐ์ สายพันธุ์ เรื่อง “กลางคืน: การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการใช้เวลาในสมัยบริโภคนิยม”¹⁵ เป็นงานวิชาการด้านมานุษยวิทยาที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงแนวคิดที่มนุษย์มีต่อช่วงเวลากลางคืน เวลากลางคืนในมุมมองมานุษยวิทยาแบ่งได้เป็นสองลักษณะคือ กลางคืนในฐานะที่เป็นธรรมชาติ พบได้ในสังคมบุพกาลและสังคมเกษตรกรรม กล่าวคือ มนุษย์ใช้ช่วงเวลากลางคืนตามแต่โอกาสที่ธรรมชาติจะเอื้ออำนวย การกำหนดเวลาในแต่ละวันก็อาศัยปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ แต่เมื่อเวลาผ่านไปและสังคมมีความสลับซับซ้อนมากขึ้นมนุษย์ได้มีมุมมองต่อช่วงเวลากลางคืนใหม่ว่ากลางคืนมีฐานะเป็นวัตถุ ซึ่งปรากฏอย่างชัดเจนในสังคมอุตสาหกรรมที่สถาบันเศรษฐกิจมีเป้าหมายการผลิตเพื่อการค้าและแสวงหากำไรสูงสุด ช่วงเวลากลางคืนจึงเปรียบเป็นวัตถุที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจ การกำหนดเวลาในแต่ละวันอย่างหยาบๆ ในสังคมเกษตรกรรมจึงไม่สามารถตอบสนองสภาพสังคมที่เปลี่ยนไปได้ ฉะนั้น หน่วยเวลาที่เป็นตัวเลขที่แน่นอนจึงมีบทบาทเข้ามาแทนที่คำบอกเวลาตามธรรมชาติ เช่น เช้า สาย บ่าย เย็น มีด คำ ถูกแทนที่ด้วยหน่วยเวลาดังแต่ 01.00-24.00 น. นอกจากนี้ในสังคมอุตสาหกรรมที่ระบบเวลาเป็นพื้นฐานของการทำงานในชีวิตประจำวัน การจัดสรรการใช้เวลาของมนุษย์จึงเปลี่ยนแปลงไป กลางคืนสามารถเป็นได้ทั้งช่วงเวลาของการทำงานและการพักผ่อนทางกายภาพและทางจิตใจ และเมื่อเข้าสู่ยุคสมัยปัจจุบันโครงสร้างของเวลากลางคืนได้ถูกใช้ทำกิจกรรมที่หลากหลายและขยายไปจนถึงมากขึ้นเรื่อยๆ จนแทบไม่มีขอบเขตระหว่างกลางวันกับกลางคืน

เนื่องจากบทความชิ้นนี้เป็นงานศึกษาด้านมานุษยวิทยาจึงไม่ได้แสดงให้เห็นภาพชีวิตและกิจกรรมของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไปในยามค่ำคืนอย่างชัดเจนตามบริบทและพลวัตทางประวัติศาสตร์ แต่การใช้มุมมองมานุษยวิทยามีประโยชน์ต่อการวางกรอบความคิดในเชิงมโนทัศน์และภูมิปัญญาของคนกรุงเทพฯ ที่มีต่อช่วงเวลากลางคืนในช่วงเปลี่ยนผ่านเข้าสู่สังคมสมัยใหม่

1.3.4 ภูมิทัศน์เมืองกรุงเทพฯ ยามค่ำคืน

แน่นอนว่ายังไม่มีการศึกษาภูมิทัศน์เมืองกรุงเทพฯ ยามค่ำคืน แต่การสำรวจวรรณกรรมที่ศึกษาการพัฒนาโครงสร้างทางกายภาพและสาธารณูปโภคพื้นฐานของเมืองกรุงเทพฯ ในสมัยปฏิรูปประเทศในรัชกาลที่ 5 ก็ช่วยทำให้เห็นภาพโครงร่างของภูมิทัศน์เมืองกรุงเทพฯ ยามค่ำคืนในสังคมเมืองสมัยใหม่ได้บางส่วน ได้แก่ งานศึกษาของ จิรวัดน์ แสงทอง เรื่อง “ชีวิตประจำวันของ

¹⁵ พิเชษฐ์ สายพันธุ์, “กลางคืน: การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการใช้เวลาในสมัยบริโภคนิยม,” ใน สิริพร สมบูรณ์บุรณะ, บรรณาธิการ, *วัฒนธรรมการบริโภค: แนวคิดและการวิเคราะห์* (กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก, 2538), หน้า 112-127.

ชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475”¹⁶ ฉายภาพชีวิตประจำวันของคนกรุงเทพฯ ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางกายภาพของเมืองจากสังคมน้ำมาสู่สังคมบกในทศวรรษที่ 2420 โดยพิจารณาจากเอกสาร สารบัญชีส่วนที่ 2 คือราษฎรในจังหวัด ถนน แลตรอก สำหรับเจ้าพนักงานกรมไปรษณีย์กรุงเทพมหานคร¹⁷ ในปี พ.ศ. 2426 ที่แสดงให้เห็นการตัดถนน การตั้งบ้านเรือน และกิจกรรมทางสังคมที่เคลื่อนย้ายมาสู่บนบกมากขึ้น สิ่งที่น่าสนใจคือการให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงในทศวรรษที่ 2420 เนื่องจากในทศวรรษนี้ได้มีความเปลี่ยนแปลงในสองประการที่สำคัญที่ช่วยต่อยอดความเป็นเมืองในสังคมบกของกรุงเทพฯ คือการตัดถนนและการติดตั้งไฟฟ้า

สยามพร ทองสารี ได้ศึกษา “ผลกระทบจากการตัดถนนในกรุงเทพฯ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453): ศึกษาเฉพาะกรณีการตัดถนนในกำแพงพระนครด้านเหนือและด้านใต้พระนคร”¹⁸ ให้ข้อมูลว่าการตัดถนนในกรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ 5 มีมากกว่า 110 สาย และได้ขยายออกไปในสามทิศทางคือ ใจกลางพระนคร ด้านเหนือพระนคร บริเวณอำเภอสวนดุสิต และด้านใต้พระนครบริเวณอำเภอบางรัก การตัดถนนได้ส่งผลกระทบต่อภูมิทัศน์เมืองกรุงเทพฯ ได้แก่ มีการสร้างตึกแถวริมถนนและรื้อกำแพงเมือง การขยายตัวของการค้าตามเส้นทางถนนที่ตัดผ่าน และการขยายตัวของการคมนาคมทางบก ส่วนการติดตั้งไฟฟ้า งานศึกษาของ วิภารัตน์ คีอ่อง เรื่อง “พัฒนาการของกิจการไฟฟ้าในประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2427-2488”¹⁹ ให้ข้อมูลการลงทุนในกิจการไฟฟ้าของชนชั้นนำสยาม ชาวตะวันตก และรัฐบาล คือกิจการโรงไฟฟ้าวัดราชบูรณะและโรงไฟฟ้าสามเสน รวมถึงอิทธิพลของไฟฟ้าที่มีต่อชีวิตทางเศรษฐกิจและสังคมในด้านต่างๆ เช่น การให้แสงสว่าง การสื่อสารคมนาคม สิ่งอำนวยความสะดวกและรูปแบบความบันเทิง และพลังงานไฟฟ้าต่อการพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรม เป็นต้น ที่สำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์เมืองกรุงเทพฯ ยามค่าคืนคือการติดตั้งและการจำหน่ายกระแสไฟฟ้าไป

¹⁶ จีรวัดน์ แสงทอง, “ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2546), หน้า 20-122.

¹⁷ สารบัญชีส่วนที่ 2 คือราษฎรในจังหวัด ถนน แลตรอก สำหรับเจ้าพนักงานกรมไปรษณีย์กรุงเทพมหานคร, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดินฉาบ จำกัด, 2541).

¹⁸ สยามพร ทองสารี, “ผลกระทบจากการตัดถนนในกรุงเทพฯ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411-2453): ศึกษาเฉพาะกรณีการตัดถนนในกำแพงพระนครด้านเหนือและด้านใต้พระนคร,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2526).

¹⁹ วิภารัตน์ คีอ่อง, “พัฒนาการของกิจการไฟฟ้าในประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2427-2488,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2534).

ตามถนนต่างๆ แม้ว่าจะมีข้อมูลไม่มากนัก แต่งานศึกษาชิ้นนี้ก็ชี้ให้เห็นตำแหน่งที่มีการติดตั้งไฟถนนคือบริเวณใจกลางพระนคร ตอนใต้ของพระนครในพื้นที่ใกล้เคียงกับโรงไฟฟ้าวัดราชบูรณะ และตอนเหนือของพระนครในพื้นที่จำหน่ายของโรงไฟฟ้าสามเสน

การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางกายภาพและการพัฒนาสาธารณูปโภคพื้นฐานดังกล่าว สะท้อนให้เห็นภาพโครงร่างของภูมิทัศน์เมืองกรุงเทพฯ ข้ามคำคืนในสังคมเมืองสมัยใหม่ ซึ่งมีส่วนต่อการวิเคราะห์การกลายสภาพไปสู่ความเป็นเมืองกลางคืนทางกายภาพของกรุงเทพฯ

1.3.5 ชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ กับการพักผ่อนหย่อนใจ

กิจกรรมยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ ในช่วงของการเปลี่ยนผ่านไปสู่สังคมเมืองสมัยใหม่ได้ถูกกล่าวถึงอยู่ในงานศึกษาหลากหลายชิ้นที่มีลักษณะร่วมกันคือเป็นการกล่าวถึงกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืนและมักเป็นการศึกษาแบบแยกชนิดกิจกรรมกัน สามารถแบ่งออกได้เป็นสองช่วงเวลาคือ การพักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืนก่อนทศวรรษที่ 2460 และการพักผ่อนหย่อนใจตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460

ก่อนทศวรรษที่ 2460 การพักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ ส่วนใหญ่เป็นการพักผ่อนหย่อนใจที่ได้รับอิทธิพลรูปแบบความบันเทิงจากวัฒนธรรมตะวันตก ได้แก่ การเที่ยวเตร่ตามโรงบ่อน โรงโสเภณี และการชมมหรสพ ฯลฯ ดังปรากฏในงานศึกษาของ ฉวีญา อัสวพงษ์อนันต์ เรื่อง “บ่อนเบี้ยในสังคมไทย พ.ศ. 2367-2460: การศึกษาเชิงสังคมวัฒนธรรม”²⁰ ที่ได้กล่าวถึงโรงบ่อนเบี้ยในฐานะชุมชนความบันเทิงแห่งพระนครที่มีกิจกรรมการเล่นพนันและการชมนาฏกรรมความบันเทิงที่โรงบ่อนจัดหามาเพื่อให้บริการแก่ลูกค้า มีทั้งอุปรากรจีน ละคร และลิเก นอกจากนี้บริเวณรอบๆ โรงบ่อนยังแวดล้อมไปด้วยโรงสุรายาผี้น โรงรับจำนำ หญิงโสเภณี นักเลง และคนจรจัด ฯลฯ ที่ออกมาดำเนินชีวิตและกิจกรรมยามค่ำคืนในบริเวณโรงบ่อน ดังนั้น โรงบ่อนเบี้ยจึงเป็นแหล่งชุมนุมชนในเวลากลางคืนที่สะท้อนภาพวงจรชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ ก่อนทศวรรษที่ 2460 ได้เป็นอย่างดี ในขณะที่งานศึกษาของ ภัทรวดี ภูชฎาภิรมย์ เรื่อง “สถานภาพของนักปีพาทย์ในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2468”²¹ กล่าวถึงวงปีพาทย์ที่ได้รับการว่าจ้างให้ไปเล่นที่โรงบ่อนในเวลากลางคืนเพื่อดึงดูดคนให้มาเล่นพนันในบ่อน และงานศึกษาของ ดารารัตน์ เมตตารีกา

²⁰ ฉวีญา อัสวพงษ์อนันต์, “บ่อนเบี้ยในสังคมไทย พ.ศ. 2367-2460: การศึกษาเชิงสังคมวัฒนธรรม,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2548).

²¹ ภัทรวดี ภูชฎาภิรมย์, “สถานภาพของนักปีพาทย์ในสังคมไทย พ.ศ. 2411-2468,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536).

นนท์ เรื่อง “โสเภณีกับนโยบายของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2411-2503”²² กล่าวถึงรูปแบบของโสเภณีที่ประจำอยู่ตามสำนักและที่ไปแอบแฝงขายบริการตามโรงบ่อนเบี้ยในระหว่างปี พ.ศ. 2411-2463 ครั้นถึงปี พ.ศ. 2464 หรือในทศวรรษที่ 2460 โสเภณีได้เปลี่ยนรูปแบบไปเป็นการกระจายตัวแอบแฝงขายบริการตามโรงแรม โรงภาพยนตร์ สถานกึ่งดื่มสาธารณะและสถานเรีงรมย์ อันเป็นพื้นที่ความบันเทิงของสังคมสมัยใหม่ การใช้ชีวิตยามค่ำคืนด้วยการพักผ่อนหย่อนใจจากงานศึกษาทั้งสามชิ้นนี้จึงมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน

ครั้นถึงทศวรรษที่ 2460 การพักผ่อนหย่อนใจด้วยการเที่ยวเตร่ตามโรงบ่อนของคนกรุงเทพฯ ต้องสิ้นสุดลง เนื่องจากรัฐได้ประกาศยกเลิกกิจการบ่อนเบี้ยลงอย่างถาวรในปี พ.ศ. 2460 ในขณะที่เดียวกันกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกก็ได้เริ่มแพร่หลายในกรุงเทพฯ มากยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการชมภาพยนตร์ การออกไปกินอาหารค่านอกบ้าน การเที่ยวเตร่ตามสถานกึ่งดื่มสาธารณะและสถานเรีงรมย์ และการเที่ยวเล่นที่สวนสนุกและสวนสาธารณะ เป็นต้น กิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจแบบใหม่ที่ได้รับอิทธิพลจากตะวันตกเหล่านี้พบได้ในงานศึกษาของ วีรยุทธ ศรีสุวรรณกิจ เรื่อง “การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2445-2475”²³ เป็นการศึกษาการพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกที่ชนชั้นนำสยามรับเข้ามา เช่น การก่อตั้งสโมสรเพื่อนันทนาการและการเข้าสมาคม การสร้างสวนสาธารณะสำหรับการพักผ่อนหย่อนใจหลังเลิกงาน แต่อย่างไรก็ดี งานศึกษาชิ้นนี้ส่วนใหญ่ให้ความสนใจไปที่กิจกรรมของกลุ่มชนชั้นนำจึงทำให้ขาดภาพชีวิตและกิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจของสามัญชน

สำหรับการพักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืนชนิดอื่นๆ อาทิ การออกไปกินอาหารค่านอกบ้านพบได้ในงานศึกษาด้านมานุษยวิทยาของ กมลทิพย์ จ่างกมล เรื่อง “อาหาร: การสร้างมาตรฐานในการกินกับอัตลักษณ์ทางชนชั้น”²⁴ ในหัวข้อการรับประทานอาหารนอกบ้านนั้นได้ให้ข้อมูลว่า ในสมัยรัชกาลที่ 6 นักเรียนไทยที่ไปเรียนต่อต่างประเทศเริ่มเรียนจบและเดินทางกลับมาเป็นจำนวนมากทำให้เกิดความนิยมไป “ดินเนอร์” หรือกินอาหารฝรั่งนอกบ้าน โดยเฉพาะที่โรงแรมกันมากขึ้น หลังจากดินเนอร์เสร็จก็มักจะไปหาความบันเทิงกันต่อตามโรงภาพยนตร์ สิ่งที่น่าสนใจคือวัฒนธรรมการกินอาหารค่านอกบ้านที่แพร่หลายมากขึ้นนี้เป็นกิจกรรมของชนชั้นสูงมากกว่าสามัญ

²² คารารัตน์ เมตตาริกานนท์, “โสเภณีกับนโยบายของรัฐบาลไทย พ.ศ. 2411-2503,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526).

²³ วีรยุทธ ศรีสุวรรณกิจ, “การพักผ่อนหย่อนใจแบบตะวันตกของชนชั้นนำสยาม พ.ศ. 2445-2475,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2549).

²⁴ กมลทิพย์ จ่างกมล, “อาหาร: การสร้างมาตรฐานในการกินกับอัตลักษณ์ทางชนชั้น.” (วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชามานุษยวิทยา ภาควิชามานุษยวิทยา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2545).

ชน เพราะในชีวิตของสามัญชนนั้นการกินอาหารค่านอกบ้านถือเป็นเรื่องปกติที่พบได้ทั่วไปตาม ถนนหนทางและย่านตลาดกลางคืน แต่จากงานศึกษาชิ้นนี้ก็ทำให้เห็นว่ามีพื้นที่ที่รองรับกิจกรรม การพักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ ในสังคมเมืองสมัยใหม่ที่สำคัญคือโรงแรมและ โรงภาพยนตร์

สำหรับโรงภาพยนตร์ งานศึกษาเรื่อง *Woman, Man, Bangkok: Love, Sex, and Popular Culture in Thailand*²⁵ ของสก๊อต บรามเม่ (Scot Barmé) ได้มองโรงภาพยนตร์ในฐานะที่เป็นพื้นที่ สาธารณะที่ทำให้เกิดการปะทะกันทางชนชั้นผ่านการแสดงความคิดเห็นต่อพฤติกรรมชม ภาพยนตร์ระหว่างชนชั้นสูงกับชนชั้นล่าง และเป็นพื้นที่ที่เปิดกว้างทางความสัมพันธ์ระหว่างเพศ เมื่อผู้หญิงในกลุ่มชนชั้นสูงและชนชั้นกลางได้รับโอกาสให้เข้าสังสรรค์ทางสังคมกับผู้ชายมากขึ้น ผ่านการออกมาชมภาพยนตร์ในยามค่ำคืน งานชิ้นนี้ยังได้กล่าวถึงกิจกรรมทางเพศในเมืองกรุงเทพฯ ยามค่ำคืนระหว่างผู้ชายมักเกี่ยวข้องกับหญิงโสเภณีที่ขายตัวมากขึ้น และความแพร่หลายของความ บันเทิงทางกามารมณ์จากโลกตะวันตกจำพวกการเต้นระบำตามสถานเริงรมย์ในทศวรรษที่ 2460 ลักษณะเด่นของงานชิ้นนี้คือการวิเคราะห์หลักฐานที่เป็นบทความและภาพการ์ตูนล้อเลียนที่ปรากฏ อยู่ตามหน้าหนังสือพิมพ์ต่างๆ ในยุคสมัยนั้น

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่ากิจกรรมการพักผ่อนหย่อนใจในยามค่ำคืนตั้งแต่ทศวรรษที่ 2460 ที่ ได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรมตะวันตกได้แสดงให้เห็นถึงชีวิตยามค่ำคืนแบบสังคมเมืองสมัยใหม่ ของคนกรุงเทพฯ ดังที่ จิรวัดน์ แสงทอง ได้เสนอว่า ชีวิตยามค่ำคืนของชาวเมืองกรุงเทพฯ เปลี่ยนไปอย่างเห็นได้ชัดเมื่อล่วงมาถึงสมัยรัชกาลที่ 6 ในขณะที่ก่อนหน้านี้ชีวิตยามค่ำคืนยังมีได้ มีลักษณะของชีวิตที่แสดงออกถึงความเป็นเมืองสมัยใหม่อย่างชัดเจน รูปสัญลักษณ์ที่แสดงถึงความ เป็นเมืองสมัยใหม่คือการท่องเที่ยวตามสถานเริงรมย์ ซึ่งมักเปิดตามโรงแรม ร้านอาหาร หรืออาจ เป็นสถานที่เต้นรำสังสรรค์ เป็นคลับหรือสโมสร²⁶

การทบทวนวรรณกรรมทั้งหมดนี้ทำให้ตระหนักถึงการมีอยู่และการขาดหายไปของ ประวัติศาสตร์ชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ ระหว่างปี พ.ศ. 2427-2488 ดังนั้น วิทยานิพนธ์ฉบับนี้จึง ใช้วิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์เพื่อศึกษาชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ ในช่วงเวลานั้น

²⁵ Scot Barmé, *Woman, Man, Bangkok: Love, Sex, and Popular Culture in Thailand* (Lanham: Rowman & Littlefield, 2002).

²⁶ จิรวัดน์ แสงทอง, "ชีวิตประจำวันของชาวสยามในกรุงเทพฯ พ.ศ. 2426-2475," หน้า 185-188.

1.4 มองชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ ผ่านหลักฐานทางประวัติศาสตร์

ข้อจำกัดประการหนึ่งของการศึกษาประวัติศาสตร์สังคมของชีวิตยามค่ำคืนคือการไม่มีหลักฐานที่เป็นชุดหรือเป็นชิ้นเป็นอันเฉพาะเรื่อง แต่หลักฐานมักจะมิได้อยู่ในทุกหนทุกแห่งอย่างกระจุกกระจายและหลากหลาย ความหลากหลายของหลักฐานสามารถสำรวจผ่านสายตาของผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ ระหว่าง พ.ศ. 2427-2488 ได้แก่ หนังสือพิมพ์ ที่ทำหน้าที่รายงานข่าวหรือสถานการณ์ประจำวันและเรื่องราวที่สังคมให้ความสนใจ ความน่าสนใจของหนังสือพิมพ์คือการให้ข้อมูลที่เข้าถึงชีวิตของทุกคนชั้นและยังประกอบด้วยเนื้อหาที่กว้างขวาง อาทิ ประกาศของทางราชการและเอกชน คอลัมน์แสดงความคิดเห็น บทความวิพากษ์วิจารณ์สังคม นิยาย และโฆษณาต่างๆ ดึงเกี่ยวกับนิตยสารและวารสารร่วมสมัยหลากหลายเล่ม แต่นิตยสารและวารสารมักมีเนื้อหาที่เฉพาะกว่า เช่น เรื่องผู้หญิง บ้านเทิงเรียมย์ การแพทย์ ฯลฯ ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญต่อมาคือตำรวจหรือกองตระเวน ผู้เป็นตัวแทนของรัฐในการควบคุมดูแลชีวิตของประชาชนในยามค่ำคืน และกระทรวงนครบาลที่มีบทบาทในการปกครองพระนครหลวง ข้อมูลทั้งสองแหล่งนี้เป็นเอกสารทางราชการตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ได้แก่ รายงานของกองตระเวนเรื่องคดีความต่างๆ รายงานเรื่องหญิงนครโสเภณี โรงบ่อนเบี้ย เพลิงไหม้ ความตายด้วยเหตุต่างๆ นอกจากนี้รัฐยังมีหน้าที่ในการพัฒนาโครงสร้างทางกายภาพและสาธารณูปโภคพื้นฐานของเมือง เอกสารเรื่องไฟฟ้า และเอกสารจากกระทรวงโยธาธิการจึงเป็นประโยชน์ในด้านนี้

ชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ ยังถูกมองผ่านจากสายตาของบุคคลร่วมสมัยทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่มีประสบการณ์ในการใช้ชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ แล้วเขียนบันทึกไว้ในรูปแบบบันทึกความทรงจำ บันทึกการเดินทาง บันทึกประจำวัน จดหมายเหตุ หรืออัตชีวประวัติ ข้อสังเกตเกี่ยวกับบันทึกของชาวไทยคือส่วนใหญ่นักเขียนเรื่องราวตั้งแต่ปลายรัชกาลที่ 5 หรือต้นรัชกาลที่ 6 เป็นต้นมา และให้ความสำคัญกับสิ่งใหม่ที่สังคมไทยรับเข้ามา ส่วนบันทึกของชาวต่างชาติมักแสดงความแปลกตาแปลกใจในสิ่งที่ชาวสยามทำแปลกไปจากพวกเขา เช่น ชาวสยามมักพักผ่อนหย่อนใจด้วยการนอนกลางวันแทนการออกไปเดินเล่น²⁷ บันทึกเหล่านี้แสดงให้เห็นชีวิตยามค่ำคืน เช่น การชมมหรสพและภาพยนตร์ การเที่ยวโรงบ่อนและโรงโสเภณี ฯลฯ สำหรับบุคคลร่วมสมัยที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ถ่ายทอดประสบการณ์ออกมาเป็นประวัติศาสตร์บอกเล่า (oral history)

²⁷ แอนนา ลีโอโนเวนส์, แอนนา แอนด์ เดอะ คิง, แปลจาก *The Original Anna and the King of Siam from the English Governess at the Siamese Court : Being Recollections of Six Years in the Royal Palace at Bangkok* (ไม่ปรากฏชื่อผู้แปล) (กรุงเทพฯ: เฉลิมนิมิต, 2544), หน้า 163. และ แม็กซ์เวลล์ ซอมเมอร์วิลล์, สยามริมฝั่งเจ้าพระยา, แปลจาก *Siam on the Meinam from the Gulf to Ayuthia* โดย สุกครัตน์ ธาราศักดิ์ (กรุงเทพฯ: กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2544), หน้า 122.

นอกจากนั้นสื่อบันเทิงร่วมสมัยประเภทต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นวรรณกรรมทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง มีนวนิยาย บทละคร บทกวี สุภาษิตเป็นอาทิที่สะท้อนสภาพสังคมไทยในสมัยที่ผู้แต่งดำรงชีวิตอยู่และสะท้อนแนวคิดของผู้แต่งที่มีต่อสังคมในสมัยนั้นๆ แต่ภาพชีวิตของผู้คนที่ปรากฏในวรรณกรรมก็เป็นภาพชีวิตของชนชั้นสูงและชนชั้นกลางเสียส่วนใหญ่ เช่น วรรณกรรมของ ดอกไม้สด บทเพลงที่ประพันธ์โดยบุคคลร่วมสมัย ที่สำคัญคือบทเพลงของวงดนตรีสุนทราภรณ์ที่สะท้อนค่านิยมของชาวกรุงในยุคสมัยหนึ่ง และภาพยนตร์ อันเป็นเทคโนโลยีที่ทำให้เห็นได้ด้วยสายตาและช่วยจำลองจินตนาการออกมาเป็นภาพเคลื่อนไหวเสมือนจริง และท้ายสุดคือหนังสือวิทยานิพนธ์ และบทความของคนรุ่นหลังที่เป็นหลักฐานชั้นรองก็มีส่วนให้ข้อมูลการวิเคราะห์อันเป็นต้นทางของการศึกษา

กระนั้นก็ตามปัญหาของหลักฐานทั้งหมดนี้อาจเกิดจากช่องกว้างของมาตรฐานที่มาจากจริตและอคติส่วนบุคคล เช่น เพศ ชนชั้น วัฒนธรรม ยกตัวอย่างเช่น เอกสารจำพวกบันทึกที่ถูกบันทึกโดยกลุ่มชนชั้นนำและชนชั้นกลางอาจทำให้ข้อมูลและสภาพแวดล้อมถูกจำกัดอยู่เฉพาะกลุ่มเท่านั้น และที่สำคัญยังคงขาดหลักฐานที่เพียงพอสำหรับการศึกษาประวัติศาสตร์สังคม และการศึกษาประวัติศาสตร์ของประชาชน (people's history หรือ history from below) ในสังคมไทยก็ยังคงขาดไม่ได้ที่จะไม่อ้างอิงเอกสารของชนชั้นนำ

1.5 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ชีวิตยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางกายภาพของเมืองกรุงเทพฯ
2. ชีวิตยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการบริโภคทางวัตถุ
3. ชีวิตยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ ที่สะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมในกรุงเทพฯ ในประเด็นต่างๆ

1.6 สมมติฐานของการศึกษา

1. การเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางกายภาพของเมืองกรุงเทพฯ อาทิ การพัฒนาเส้นทางคมนาคม การขยายตัวของที่อยู่อาศัยและย่านการค้า การนำเข้าเทคโนโลยีและสาธารณูปโภค การติดตั้งไฟฟ้า มีส่วนทำให้ภูมิทัศน์ของเมืองกรุงเทพฯ ในช่วงเวลากลางคืนเปลี่ยนแปลงไป เปิดโอกาสให้คนกรุงเทพฯ มีกิจกรรมความเคลื่อนไหวในยามค่ำคืนมากขึ้น
2. การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม และการบริโภคทางวัตถุ ส่งผลให้ชีวิตยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ มีกิจกรรมที่หลากหลายมากขึ้น เช่น การใช้ชีวิตประจำวันในเวลา

กลางคืนทั้งในบ้านและนอกบ้าน การเกิดอาชีพใหม่ กิจกรรมความบันเทิงและนันทนาการ อาหาร การกิน ตลอดจนอาชญากรรมและคดีความต่างๆ

3. ชีวิตยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ สะท้อนให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมในกรุงเทพฯ ในประเด็นต่างๆ ได้แก่ การแสดงออกถึงความเป็นสมัยใหม่ การเปลี่ยนแปลงการแต่งกาย ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ ชนชั้น ความปลอดภัย อำนาจอรัฐ และค่านิยมของสังคม

1.7 ขอบเขตของการศึกษา

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้กำหนดขอบเขตของการศึกษาไว้ดังต่อไปนี้

1. ขอบเขตด้านเนื้อหา คือ ศึกษาวิถีชีวิตและความเป็นอยู่ในช่วงเวลากลางคืนของผู้คนในเมืองกรุงเทพฯ ในสี่ประเด็นหลัก ได้แก่ การรับรู้และมโนทัศน์เรื่องเวลากลางคืน ภูมิทัศน์เมืองยามค่ำคืน วิถีชีวิตของผู้คนในยามค่ำคืน และการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมในกรุงเทพฯ

2. ขอบเขตด้านเวลา ได้แก่ ช่วงเวลากลางคืนในที่นี่คือระยะเวลาตั้งแต่ 18.00 น. เป็นต้นไปจนถึง 6.00 น. ของวันใหม่ และเวลาศึกษาที่เป็นจำนวนปีคือ ศึกษาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2427 ซึ่งเป็นปีที่มีการนำไฟฟ้าเข้ามาใช้ในกรุงเทพฯ จนถึงปี พ.ศ. 2488 อันเป็นปีที่สิ้นสุดสงครามโลกครั้งที่สอง

อนึ่ง การอ้างถึงการเปลี่ยนแปลงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ส่วนใหญ่ในวิทยานิพนธ์นี้ได้ระบุเป็นช่วงทศวรรษมากกว่าปีพุทธศักราช โดยเฉพาะทศวรรษที่ 2420 อันเป็นทศวรรษที่เริ่มศึกษาและทศวรรษที่ 2460 อันเป็นทศวรรษที่เกิดความเปลี่ยนแปลงในชีวิตยามค่ำคืนในกรุงเทพฯ และเมื่อกล่าวถึงบริบททางสังคมของโลกตะวันตกจะกล่าวถึงเป็นปีคริสต์ศักราชและคริสต์ศตวรรษและคริสต์ทศวรรษผลัดเปลี่ยนกับปีพุทธศักราชและพุทธทศวรรษเมื่อกล่าวถึงบริบทของสังคมไทย

3. ขอบเขตด้านพื้นที่ คือ ศึกษาชีวิตยามค่ำคืนภายในเขตพื้นที่เมืองกรุงเทพฯ โดยเน้นพื้นที่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาหรือฝั่งพระนครมากกว่าฝั่งตะวันตกหรือฝั่งธนบุรี และพื้นที่เมืองกรุงเทพฯ จะขยายขอบเขตไปตามการขยายตัวของชุมชนและการพัฒนาโครงสร้างทางกายภาพและสาธารณูปโภคพื้นฐาน

4. ขอบเขตด้านบุคคล คือ พิจารณาชีวิตยามค่ำคืนของคนกลุ่มต่างๆ ที่ใช้ชีวิตอยู่ในกรุงเทพฯ ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ทั้งที่เป็นชนชั้นนำและสามัญชน

1.8 วิธีการดำเนินการศึกษา

วิธีการดำเนินการศึกษาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้วิธีการทางประวัติศาสตร์ (historical approach) โดยเริ่มจากการกำหนดประเด็นปัญหา ตั้งสมมติฐาน ค้นคว้ารวบรวมหลักฐานข้อมูล ซึ่งหลักฐานส่วนใหญ่ที่ใช้นั้นได้ใช้ทั้งหลักฐานชั้นต้น (primary sources) และหลักฐานชั้นรอง (secondary sources) หลักฐานส่วนใหญ่เป็นเอกสารจึงใช้วิธีการวิจัยจากเอกสาร (documentary

research) แล้วนำหลักฐานข้อมูลที่ได้มาศึกษาวิพากษ์ วิเคราะห์ สังเคราะห์ และตีความ เสร็จเรียบร้อยแล้วจึงนำมาเรียบเรียงเพื่อนำเสนอ รูปแบบการนำเสนอใช้วิธีการอธิบายประกอบกับการพรรณนาเชิงวิเคราะห์ (analytical description)

แหล่งค้นคว้าข้อมูล ได้แก่ สำนักหอสมุดแห่งชาติ และสำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร หอสมุดกลาง ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ศูนย์สารนิเทศมนุษยศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ ศูนย์สารสนเทศทางสังคมศาสตร์ (ห้องสมุดรฟพส ดี. สมิต) คณะรัฐศาสตร์ ห้องสมุดคณะศิลปกรรมศาสตร์ ห้องสมุดคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ ศูนย์บรรณสารสนเทศทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ และห้องสมุดคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย หอสมุดปรีดี พนมยงค์ และห้องสมุดศาสตราจารย์ดิเรก ชัยนาม คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศิลปากร วังท่าพระ สำนักหอสมุดกลาง มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร หอสมุดกลาง (Central Library) ห้องสมุดสถาบันวิจัยเอเชีย (Asia Research Institute, ARI) และห้องสมุดคณะวิทยาศาสตร์ (Science Library) มหาวิทยาลัยแห่งชาติ สิงคโปร์ (National University of Singapore, NUS) รวมถึงเว็บไซต์ต่างๆ เช่น ห้องสมุดดิจิทัล มหาวิทยาลัยเกียวโต (Kyoto University Digital Library) และหนังสือเก่าชาวสยาม เป็นต้น

1.9 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เข้าใจชีวิตยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางกายภาพของเมืองกรุงเทพฯ
2. เข้าใจชีวิตยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ ที่สัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และการบริโภคทางวัตถุ
3. เข้าใจชีวิตยามค่ำคืนของคนกรุงเทพฯ ที่สะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมและวัฒนธรรมในกรุงเทพฯ ในประเด็นต่างๆ